

ГАРАНТІЇ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА У ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Лілія Тарасівна РЯБОВОЛ,

*доктор педагогічних наук, професор, професор
кафедри державно-правових дисциплін та
адміністративного права
Центральноукраїнського державного педагогічного
університету ім. Володимира Винниченка
<https://orcid.org/0000-0003-3558-2103>*

Можливість кожної людини використовувати свої права і свободи має бути гарантована державою. У науці державного права зарубіжних країн (С. Бостан, С. Тимченко, М. Чудаков, В. Шаповал та ін.) розроблена розлога класифікація гарантій прав та свобод людини і громадянина. Так, за обсягом їх поділяють на загальні (забезпечують всі або більшість прав і свобод), та спеціальні (забезпечують окремі категорії прав). За сферами суспільних відносин – на: економічні (забезпечують матеріальні можливості реалізації того чи іншого права); політичні (припускають здійснення принципів демократичного державного режиму); організаційні (обмежують свавілля з боку державних органів або посадових осіб). За способами правового регулювання – внутрішньодержавні і міжнародно-правові. Внутрішньодержавні гарантії поділяються на: конституційні, судові та позасудові.

Конституційні гарантії фахівці – найбільш дієві та впливові засоби, оскільки, вони забезпечені авторитетом основного закону держави. Разом з тим, ці гарантії можуть бути реалізованими лише за умови їх конкретизації та деталізації у відповідному законі, який встановлює механізм реалізації (застосування) цієї гарантії.

Особливу роль відіграють судові гарантії, які покликані забезпечити права та свободи людини і громадянина у разі посягання на них з боку державних органів або окремих осіб, тобто, вони починають діяти тоді, коли для забезпечення встановлених законом прав та свобод необхідно застосувати примус. Судові гарантії передбачають надання громадянину права на звернення до суду з вимогою примусового забезпечення його суб'єктивних прав. Для реалізації своїх повноважень суд здійснює конституційне, цивільне, адміністративне та кримінальне судочинства і видає відповідні акти. Судовий захист – основна юридична гарантія прав та свобод людини. Право особи на судовий захист у зарубіжних країнах включає право на розгляд відповідної справи компетентним і неупередженим судом, а в необхідних випадках – судом присяжних. До позасудових гарантій можливо віднести такі, як: закріплення певних особистих прав (право петицій, право скарги в адміністративному порядку); наявність інституту уповноваженого з прав людини; надання правничої допомоги професійного захисника (адвоката); встановлення юридичної відповідальності для органів держави і їх посадових осіб, за порушення прав та свобод людини і громадянина.

Дієвими юридичними, позасудовими за своєю сутністю, гарантіями є презумпція невинуватості і «Правило Міранди». Останнє введене за ініціативи судової влади у США і передбачає, що поліцейський у момент затримання особи зобов'язаний повідомити цій особі перелік її прав, зокрема: право не давати свідчення; право консультуватися з адвокатом та на його присутність на допитах особи, яка затримана; право на призначення адвоката, якщо у особи немає коштів на оплату його праці; право не відповідати на будь-які питання і не робити ніяких заяв; особі також має бути повідомлено, що все, що вона скажете, може бути і буде використано проти неї у суді. Якщо під час затримання особи поліцейський не вказав хоча б на одне з перелічених прав, особливо про право на отримання безоплатної правової допомоги, це буде розглядатися як суттєве процесуальне порушення і може призвести до виправдання обвинуваченого в суді за формальними підставами [2, с. 198].

Схожа відповідна процедура закріплена у конституціях багатьох держав, наприклад: у ст.17 Конституції Іспанії вказано: «Кожен затриманий повинен негайно і в зрозумілій формі бути проінформованим про його права та підстави затримання»; у ст. 37 Конституції Японії вказано: «За будь-яких обставин обвинувачений у кримінальній справі може звернутися за допомогою до кваліфікованого адвоката. У випадку, коли обвинувачений не в змозі зробити це сам, адвокат призначається державою» [3].

До юридичних, власне конституційних гарантій прав та свобод людини і громадянина, також належать наступні положення: «Ніхто не може бути примушений давати показання проти самого себе» (ст. 38 Конституції Японії); «Ніхто не може бути притягнутий до кримінальної відповідальності за дію, що була законною у момент її здійснення та у відношенні якої він був виправданий. Ніхто не може бути притягнутий до кримінальної відповідальності за той самий злочин» (ст. 39 Конституції Японії) [3].

К. Закоморна, В. Ріяка та ін. пропонують ще один підхід до класифікації конституційних гарантій прав та свобод людини і громадянина. Відповідно до якого, гарантії поділяються на такі три групи: процесуальні; інституційні; правила щодо підстав і меж можливого обмеження прав і свобод людини [2, с. 87]. До процесуальних гарантій відносять ті, про які ми вже згадували вище, а також деякі інші, а саме: право на судовий захист прав і свобод (у т. ч. право на оскарження в суді незаконних дій і рішень органів державної влади та місцевого самоврядування, їх посадових осіб); право на розгляд своєї справи в тому суді і тим суддею, до підсудності яких ця справа віднесено законом; право на захист; право на отримання кваліфікованої юридичної допомоги (у т. ч. право користуватися послугами адвоката з моменту затримання, арешту або пред'явлення обвинувачення); право на оскарження в суді незаконного арешту; право не свідчити проти себе і своїх близьких; право вважатися невинуватим, поки протилежне не буде доведено і встановлено вироком суду, що набрав законної сили (презумпція невинуватості); право на відшкодування державою шкоди, заподіяної незаконними діями (або бездіяльністю) органів державної влади або їх посадових осіб; право звертатися в міждержавні органи за захистом прав і свобод людини, якщо вичерпані всі внутрішньодержавні засоби правового захисту [4, с. 43].

До інституційних гарантій в демократичних державах відносять, крім діяльності суду щодо захисту прав та свобод людини, і діяльність інституту уповноваженого з прав людини (омбудсмена). Переважно громадяни можуть звернутися до омбудсмена безпосередньо, у деяких країнах, наприклад у Франції, – через свого депутата. Якщо омбудсмен виявив факт порушення прав та свобод людини і громадянина, до його повноважень належить надання такої інформації відповідному органу разом із пропозиціями щодо усунення виявлених порушень. У разі, якщо такий орган не відреагував належним чином або відмовив у проведенні певних заходів, омбудсмен може звернутися до органів правосуддя або в парламент, при цьому, він може діяти не тільки, реагуючи на скаргу громадянина, але й за власною ініціативою [1, с. 53; 5, с. 88].

У конституційному законодавстві зарубіжних країн, крім перелічених вище, закріплені специфічні процедури, які гарантують права та свободи людини і громадянина, серед них: «ампаро» – захист громадян органами конституційної юстиції, що надає можливості для відшкодування шкоди, заподіяної правам особи, та для оскарження незаконних дій органів державної влади та посадових осіб, що посягають на права особи; петиції – колективне звернення у письмовому вигляді до органів державної влади; «мандабус» – судовий наказ, що містить пропозицію тій чи іншій особі, як правило вищій посадовій особі, вчинити дії, які вона за законом зобов'язана вчинити; «сертіорарі» – судовий наказ, що видається в порядку судового нагляду для витребування справи з провадження суду нижчої інстанції; «хабеас корпус» – надає зацікавленим особам право вимагати доставлення в суд затриманого для перевірки підстав позбавлення волі [6, с. 156].

Важливою гарантією прав та свобод людини і громадянина є встановлення, як правило у конституціях, наступних правил: закон не має зворотної сили; ніхто не може нести відповідальність за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися правопорушенням; закріплення в конституціях певних прав і свобод не означає заперечення чи применшення інших загальноновизнаних прав та свобод людини; права та свободи людини і громадянина можуть бути обмежені законом тільки в тій мірі, в якій це необхідно для захисту конституційного ладу, прав і законних інтересів інших осіб, забезпечення оборони і безпеки держави [7, с. 19-20]. Особливу роль у системі гарантій прав та свобод людини і громадянина посідають міжнародно-правові гарантії, а саме: міжнародні нормативно-правові акти, в яких закріплюються відповідні права; діяльність міжнародних органів та установ, що спрямована на захист прав та свобод людини.

Отже, права людини в демократичних державах – цілісна сукупність юридичних та інституційних засобів внутрішньодержавного та міжнародно-правового характеру, судових і позасудових, власне конституційних гарантій.

Список використаних джерел:

1. Банах С. В. Генеза функцій інституту омбудсмена в зарубіжних країнах. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 4. С. 50-54. URL: http://lsej.org.ua/4_2014/12.pdf
2. Конституційне право зарубіжних країн : Навчальний посібник / Під ред. В. О. Ріяки. К.: Юрінком Інтер, 2002., 426 с.

3. Конституції зарубіжних країн : навч. посіб. / авт.-упоряд. В. О. Серьогін, Ю. М. Коломієць, О. В. Марцеляк [та ін.] ; ред. В. О. Серьогін. Харків : ФІНН, 2009. 664 с.
4. Хальота А. І. Історія нормативного регулювання конституційних процесуальних прав і свобод людини та громадянина в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 1. С. 40-44. URL: http://lsej.org.ua/1_2015/1_2015.pdf
5. Чернецька О. В. Права та свободи людини і громадянина як основа функціонування органів публічної влади. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 1. С. 87-90.
6. Шаповал В. Н. Сравнительное конституционное право. К.: ИД «Княгиня Ольга», 2007. 416 с.
7. Яковюк І. Державний суверенітет і права людини: питання співвідношення і пріоритету. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 2. С. 18-31.